

УДК 811.161.2'276.6:81'27
DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2025.9.19>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ТА ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Оксана Назаренко

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства,
Національного університету «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-4697-6100
Scopus Author ID: 59228733900
e-mail: nazoks13@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена вивченню фахового спілкування в науковому та офіційно-діловому стилі, що є основою професійної діяльності.

Метою дослідження є аналіз професійного дискурсу та його функцій у формуванні мовної культури та комунікативних компетентностей мовців. Відповідно до поставленої мети вирішено такі завдання: 1) з'ясовано особливості лексичної організації професійного спілкування та встановлено типи відхилень, характерних для наукової і ділової комунікації; 2) розглянуто морфологічні й синтаксичні норми, що визначають структурованість і точність професійного тексту та виявлено найпоширеніші порушення; 3) проаналізовано приклади мовних помилок й запропоновано шляхи їх виправлення; 4) окреслено аспекти для підвищення мовної культури здобувачів освіти в контексті формування компетентності професійного спілкування.

Проаналізовано лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні особливості професійного мовлення, визначено типові порушення мовних норм, серед яких надмірна розмовність, суржик, кальки, некоректне використання термінів, граматичні та синтаксичні помилки. Наведено приклади правильного й неправильного вживання лексем, безособових конструкцій, форм І-ї особи однини та колективного «ми» та стандартизованих мовних кліше. Обґрунтовано, що застосування нормативних мовних засобів підвищує точність, логічність і об'єктивність викладу, сприяє ефективній комунікації та формуванню професійної компетентності здобувачів. Використано комплекс методів: описовий, аналізу й синтезу, порівняльний, контекстуально-інтерпретаційний та лінгвістичний аналіз. Отримані результати дозволяють окреслити напрямки вдосконалення професійного мовлення, підвищення мовленнєвої культури та якості науково-дослідної діяльності. Стаття стане у нагоді здобувачам і фахівцям зацікавлених у розвитку академічної та ділової комунікації.

Ключові слова: професійний дискурс, наукове мовлення, ділове мовлення, мовні норми, помилки, термінологія, комунікативна компетентність.

FEATURES OF PROFESSIONAL DISCOURSE IN MODERN SCIENTIFIC AND BUSINESS COMMUNICATION

Oksana Nazarenko

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics and Literary Studies
National University «Odessa Law Academy»
Fontanskaya doroga Str., 23, Odessa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4697-6100
Scopus Author ID: 59228733900
e-mail: nazoks13@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of professional communication in scientific and official-business style, which is the basis of professional activity.

© О. Назаренко, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The purpose of the study is to analyze professional discourse and its functions in the formation of language culture and communicative competences of speakers. In accordance with the set goal, the following tasks were solved: 1) the features of the lexical organization of professional communication were clarified and the types of deviations characteristic of scientific and business communication were established; 2) morphological and syntactic norms that determine the structure and accuracy of a professional text were considered and the most common violations were identified; 3) examples of language errors were analyzed and ways of their correction were proposed; 4) aspects for improving the language culture of education seekers in the context of the formation of professional communication competence were outlined.

The lexical, morphological, syntactic and stylistic features of professional speech are analyzed, typical violations of language norms are identified, including excessive talkativeness, slang, calques, incorrect use of terms, grammatical and syntactic errors. Examples of the correct and incorrect use of tokens, impersonal constructions, forms of the 1st person singular and the collective "we" and standardized language clichés are given. It is substantiated that the use of normative language means increases the accuracy, logic and objectivity of the presentation, contributes to effective communication and the formation of professional competence of applicants. A set of methods was used: descriptive, analysis and synthesis, comparative, contextual-interpretative and linguistic analysis. The results obtained allow us to outline areas for improving professional speech, improving speech culture and the quality of scientific and research activities. The article will be useful to applicants and specialists interested in the development of academic and business communication.

Key words: professional discourse, scientific speech, business speech, language norms, errors, terminology, communicative competence.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується зростанням ролі професійної комунікації у науковій та діловій сферах. Підвищення стандартів освіти та збільшення вимог до якості академічного письма зумовлюють необхідність чіткого дотримання норм професійного дискурсу, що охоплює лексичні, граматичні, стилістичні та прагматичні особливості фахового мовлення.

Попри значну кількість досліджень, у студентських та навіть фахових текстах трапляються порушення мовних норм: використання розмовних елементів, кальки, суржику, некоректних термінів, надмірної суб'єктивності, невідповідності структури жанровим вимогам. Це свідчить про потребу поглибленого аналізу професійного дискурсу, визначення його ключових рис, типових помилок та шляхів їх мінімізації. Проблема полягає в недостатньому рівні сформованості навичок професійного мовлення, що впливає на ефективність наукової та ділової комунікації. Дослідження особливостей професійного дискурсу є необхідним для вдосконалення комунікативної компетентності здобувачів освіти й молодих фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню професійного дискурсу, його структури, функцій та мовних ознак присвячено значну кількість праць українських і зарубіжних науковців. Посилено увагу дослідників на вивченні мовностилістичних аспектів культури мови [1].

Термін «дискурс» розглядається в лінгвістиці як мовлення, занурене в соціальний контекст і конкретну ситуацію спілкування. Виокремлюють підходи до аналізу дискурсу: критичний дискурс [2], жанровий [3] та когнітивний [3]. Зарубіжні дослідники підкреслюють, що професійний дискурс завжди пов'язаний із соціальним контекстом, виконує інформаційну та регулятивну функції, і формує корпоративну культуру. Фундаментальними є роботи Т. ван Дейка, який аналізує дискурс як складну когнітивно-комунікативну структуру та підкреслює його соціокультурну зумовленість [3]. Його концепція співвідношення знання, тексту та комунікативної ситуації дозволяє глибше зрозуміти механізми формування професійного дискурсу.

У вітчизняній лінгвістиці увагу зосереджено на таких проблемах: взаємозв'язок професійного мовлення, його тенденцію до стандартизації, уніфікації, зростання ролі термінологічної точності та комунікативної компетентності фахівців [6]; типові відхилення і виявлення стереотипних помилок, зумовлених впливом розмовної мови, кальок і суржику [7]; лексичні порушення здобувачів вищої освіти та підвищення мовної компетентності [8]; розвиток професійного мовлення здобувачів та роль мовної підготовки у становленні сучасного фахівця [9]; становлення, розвиток та формування літературної форми української мови [10].

Увагу зарубіжних дослідників зосереджено на вивченні жанрового аналізу англій-

ської мови в навчально-науковій комунікації [11] та професійному академічному дискурсу англійською мовою [12].

Загалом аналіз праць свідчить про те, що українські дослідники зосереджуються переважно на питаннях нормування професійного мовлення, тоді як зарубіжні науковці акцентують на когнітивних і соціальних механізмах дискурсу. Це підкреслює актуальність комплексного підходу, який враховує як мовну, так і позамовну структуру професійної комунікації.

Усі зазначені дослідження становлять теоретичне підґрунтя для аналізу особливостей сучасного професійного дискурсу й окреслюють коло основних проблем: недостатній рівень термінологічної культури, вплив розмовного стилю на фахові тексти, тенденцію до змішування стилів, недостатньо нормативних знань у майбутніх фахівців.

Мета дослідження – проаналізувати особливості професійного дискурсу в сучасній українській науковій та діловій комунікації, розкрити його роль у формуванні мовної культури та комунікативних компетентностей мовців. Досягнення поставленої мети дає змогу поглибити розуміння механізмів функціонування професійного дискурсу та визначити його роль у формуванні якісної мовленнєвої практики майбутніх фахівців. Відповідно до мети вирішено такі **завдання**: 1) з'ясовано особливості лексичної організації професійного спілкування та встановлено типи лексичних відхилень, характерних для наукової і ділової комунікації; 2) розглянуто морфологічні й синтаксичні норми, що визначають структурованість і точність професійного тексту та виявлено найпоширеніші порушення; 3) проаналізовано приклади мовних помилок у професійному дискурсі й запропоновано шляхи їх виправлення; 4) окреслено аспекти, які є визначальними для підвищення мовленнєвої культури здобувачів освіти в контексті формування компетентності професійного спілкування.

Предметом дослідження є мовні норми, структурно-семантичні та прагматичні особливості професійного дискурсу, що забезпечують ефективність фахової комунікації.

Об'єктом виступає професійне мовлення як засіб реалізації комунікативних стратегій у науковій і офіційно-діловій галузі.

Для аналізу професійного дискурсу були використані: зразки наукових статей і студентських робіт у галузі природничих і соціальних наук; ділові документи та офіційні листи українською мовою; усні дискусії та наради, записані з дозволу учасників.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових і лінгвістичних методів. Застосовано описовий метод, аналізу й синтезу, лінгвістичний аналіз (лексичний, морфологічний і синтаксичний рівень), порівняльний метод та контекстуально-інтерпретаційний. Використання зазначених методів забезпечило комплексність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному мовознавстві поняття дискурсу розглядається як комплексне явище, що охоплює текст, ситуацію спілкування, комунікативні наміри та соціальний контекст. На відміну від тексту як статичної мовної одиниці, дискурс містить динаміку, закорінену в конкретних умовах комунікації. Т. ван Дейк, Л. Масенко, підкреслюють, що дискурс функціонує як інструмент впливу, регуляції, засвоєння знань і фіксації професійного досвіду.

Професійний дискурс функціонує як складна багаторівнева система, що інтегрує мовні норми, спеціалізовану термінологію, стандартизовані синтаксичні конструкції та прагматичні моделі взаємодії. Він передбачає не лише точність і логічність висловлення, а й уміння дотримуватися мовних норм на лексичному, морфологічному, синтаксичному й стилістичному рівні. Науковий дискурс характеризується об'єктивністю, логічною послідовністю, доказовістю, аргументованістю та формальною нейтральністю. Діловий дискурс зорієнтований на результат, регламентацію та документальне оформлення комунікації, що зумовлює використання нормативних мовних кліше, чітку структуру та стандартизовані формули. Спільною рисою обох дискурсів є вимога до чіткості, однозначності та усунення суб'єктивних оцінних компонентів. Слід проаналізувати основні рівні професійного дискурсу та типові порушення, які виникають у здобувачів освіти та фахівців.

1. Лексична організація професійного мовлення, що забезпечує однозначність та корек-

тність смислових зв'язків. Високий рівень термінологічності є обов'язковою ознакою наукового й ділового стилів, проте саме тут найчастіше трапляються відхилення – неточне використання термінів, уживання розмовної лексики, суржику або калькованих конструкцій. Одне з найпоширеніших порушень – використання загальних слів замість спеціалізованих термінів. Наприклад, конструкція *«робота системи»* є надто загальною, тоді як у професійному тексті доцільно вживати *«функціонування системи»*, *«продуктивність системи»* чи *«результативність алгоритму»*. Вислів *«у плані»* є канцеляризмом, що погіршує якість висловлення: *«У статті розглянуто питання ефективності роботи системи у плані її продуктивності»*. Нормативний варіант: *«У статті проаналізовано ефективність функціонування системи та її продуктивність»*.

Частотними є також випадки суржику та кальок зі споріднених мов. Наприклад, форма *«являються»* не відповідає нормам сучасної української літературної мови, тоді як нормативна конструкція – *«є»*. Кальковані синтаксичні моделі знижують рівень професійності: *«провести дискусію щодо даної проблеми»* є некоректною конструкцією, оскільки *«дискусія»* передбачає полемічний характер, тоді як більшість наукових обговорень не є дискусійними. У цьому разі нормативно: *«обговорити проблему»*. Наприклад, кальковане *«приймати участь»* замість *«брати участь»*, суржикове *«співпадати»* замість *«збігатися»*, неправильне *«адекватний»* у значенні *«належний»*. Ці відхилення формують відчутний бар'єр для професійного сприйняття тексту, адже порушують стандартність і нормативність.

Важливо також коректно використовувати дієслово *«треба»*, яке в професійному дискурсі має обмежену сферу вживання та має бути конкретизоване: не *«треба звернути увагу»*, а *«доцільно зосередити увагу»*, *«постає необхідність розглянути»* тощо. У науковому дискурсі її замінюють на безособові форми *«потрібно, необхідно, доцільно, слід»*, що усувають розмовність і підвищують формальність мовлення. Такі уточнення сприяють точнішій передачі смислу та зменшують суб'єктивність.

До основних лексичних засобів професійного дискурсу належать також мовні

кліше – стереотипні формули, які забезпечують структурну впорядкованість та однотипність мовлення. У науковому стилі такими є: *«досліджено, проаналізовано, встановлено, варто зазначити, результати засвідчують, у ході дослідження з'ясовано»* тощо. У діловому стилі – *«повідомляємо, просимо надати, відповідно до, згідно з наказом, на виконання рішення»*, що формують нормативну структуру документа.

2. Морфологічний рівень забезпечує правильність словозміни та узгодження. У професійному дискурсі важливу роль відіграють правильно сформовані дієслівні форми, а також вживання безособових конструкцій, що забезпечують нейтральність і наукову об'єктивність. Безособові дієслова, такі як *«встановлено»*, *«визначено»*, *«доведено»*, *«зумовлено»*, *«простежується»*, сприяють формуванню наукової об'єктивності. Наприклад: *«У ході дослідження встановлено, що рівень термінологічної компетентності залежить від систематичності мовленнєвої практики»*. Такий спосіб викладу усуває суб'єкта дії, що відповідає вимогам наукового стилю. Крім того, важливо уникати надмірного використання форм 1-ї особи однини *«я»*, замінюючи їх на форму множини *«ми»* або на безособові конструкції: *«У цьому розділі проаналізовано...»* замість *«У цьому розділі я проаналізував...»*. Це сприяє збереженню академічної традиції об'єктивності.

3. Синтаксична організація професійного дискурсу забезпечує логічність, структурованість, чіткість викладу, розвинену систему складних речень, для логічного розгортання думки та структурування причинно-наслідкових зв'язків. Переважають конструкції з підрядними з'ясувальними, означальними, умовними та обставинними зв'язками. Водночас уникають надмірного ускладнення, використання багатокomпонентності.

Однією з найчастіших проблем є ненормативні кальковані конструкції. Наприклад: *«має місце порушення норми»* – це вираз із канцелярським забарвленням; нормативним є: *«спостерігається порушення норми»*. Важливо також уникати граматичних двозначностей і нелогічних приєднувальних конструкцій. Так, у прикладі *«У дослідженні розглянуто питання термінологічної компетентності, яка є важливою для студентів, що дозволяє їм краще орієнтуватися*

в наукових текстах» виникає неузгодженість: незрозуміло, хто «дозволяє». Нормативний варіант чітко структурує зміст: «У дослідженні розглянуто питання термінологічної компетентності, важливої для студентів, оскільки вона дає змогу їм краще орієнтуватися в наукових текстах». Не менш поширеною є проблема надмірної громіздкості синтаксичних конструкцій. Наприклад: «З метою досягнення високого рівня ефективності організації науково-дослідної діяльності здобувачів доцільним є забезпечення умов для формування належного мовленнєвого середовища» значно програє за ясністю варіанту: «Для підвищення ефективності науково-дослідної діяльності здобувачів важливо створити якісне мовленнєве середовище». Це демонструє, що синтаксична оптимізація підвищує прозорість викладу.

Типові порушення виникають внаслідок неправильного узгодження підмета з присудком «сукупність даних дозволяють» замість «дозволяє»; надмірного використання пасивних сполучень та конструкцій.

Важливим елементом синтаксичної організації є також дотримання меж абзацу, оскільки абзац у науковому тексті виконує функцію смислового блоку. Поширеною помилкою здобувачів є надмірне об'єднання кількох мікротем в одному абзаці, що ускладнює сприйняття матеріалу. Стандартний абзац професійного тексту має містити тематичне речення, розгортання думки, приклад (якщо доречно) та мікрровисновок.

4. Стилістичні ознаки наукового та ділового дискурсу визначаються його функціями – інформативною, регулятивною, доказовою та стандартизаційною. Тому стилістика професійного мовлення повинна бути нейтральною, логічною та формалізованою. Основними рисами тексту виступають об'єктивність, послідовність, чіткість формулювань і відсутність емоційно-експресивних елементів. У науковому дискурсі недопустимі розмовні слова, художні тропи, іронія, індивідуально-авторські відступи. У діловому – емоційні конструкції, просторіччя, звертання, що порушують стандартизований характер документа. Типові стилістичні помилки включають надмірне використання логічно порожніх фраз «на даний момент», «як би там не було», тавтологію та плеоназми «основна сутність

полягає у суті», канцеляризми та словесні штампи.

Порівняння стилістичних засобів наукового та ділового дискурсів засвідчує, що обидва різновиди використовують стандартизовані формули, проте науковий дискурс прагне до аналітичної глибини, тоді як діловий – до компактності, однозначності й документальної точності.

Таким чином, професійний дискурс функціонує як структурована система, що потребує точного дотримання мовних норм на всіх рівнях. Аналіз прикладів і типових помилок дає змогу окреслити напрями подальшого вдосконалення мовленнєвої компетентності здобувачів освіти та сприяє формуванню високої культури наукової й ділової комунікації.

Аналіз студентських і службових текстів показує, що найпоширенішими є кальки та надмірна розмовність, які знижують фаховий рівень комунікації та формують неправильні мовленнєві моделі.

Удосконалення професійного дискурсу передбачає систематичну роботу з мовними нормами, що включає формування навичок роботи з термінологією, засвоєння мовних кліше, усунення суржику та калькованих структур. Ефективними є практики редагування текстів, порівняльний аналіз варіантів формулювань, цілеспрямована робота з типовими помилками.

Доцільним є використання моделей формального викладу, таблиць нормативності, словників термінів та вправ із трансформації розмовних конструкцій у професійно нейтральні. Такі методичні підходи сприяють формуванню високого рівня комунікативної компетентності та забезпечують якісне професійне спілкування в науковій та діловій сферах.

Висновки й перспективи подальших розробок у даному напрямі. Отже, дослідження дає підстави стверджувати, що професійний дискурс сучасної наукової та ділової комунікації функціонує як цілісна система, яка поєднує стандартизовані мовні норми, термінологічну точність, логічність викладу та академічну об'єктивність. Аналіз лексичних, морфологічних і синтаксичних особливостей професійного мовлення засвідчив, що найбільш типовими відхиленнями є використання розмовних елементів, суржику, калькованих конструкцій, невмотивованих

синонімічних замінів, порушень узгодження та переважаних синтаксичних моделей. Саме ці чинники найчастіше знижують якість фахової комунікації та ускладнюють точне відтворення змісту. Виявлено, що важливу роль у формуванні професійного дискурсу відіграє здатність мовця дотримуватися норм термінологічної культури, коректно використовувати безособові конструкції, уникати суб'єктивізованих форм і забезпечувати логічність побудови висловлення. Ретельний аналіз прикладів порушень та їх виправлення продемонстрував, що оволодіння нормативними засобами української мови сприяє підвищенню рівня академічної доброчесності, поліпшенню якості наукових текстів і роз-

витку здатності до ефективної професійної комунікації. Результати дослідження підтверджують, що системне формування мовленнєвої культури здобувачів освіти є необхідною умовою їхньої професійної підготовки, а цілеспрямована робота над усуненням типових помилок забезпечує розвиток компетентності, що відповідає сучасній науковій і діловій взаємодії.

Перспективи подальших досліджень у межах даної тематики вбачаємо у вивченні функцій інформаційних платформ та їхній вплив на різні види дискурсу; дослідження міжкультурної комунікації, розробка навчальних матеріалів для формування компетентностей здобувачів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради. 2-ге видання стереотипне. Київ: Либідь, 2001. 240 с.
2. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis*. London: Longman, 1995.
3. Bhatia V. K. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman, 1993.
4. Bhatia V. K. *World of Professional Discourse*. London: Routledge, 2004.
5. Van Dijk T. A. *Discourse and Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
6. Масенко Л. Т. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. Київ: Києво-Могилянська академія, 2004. 164 с.
7. Шевчук С. В. Українське професійне мовлення. Київ: Алерта, 2011. 248 с.
8. Назаренко О. М., Кабанцева Н. В. Мовна компетенція студентів як основа культури мови: особливості та порушення норми. *Мовні і концептуальні картини світу*. Збірник наукових праць. Вип. 74 (2). Київ, 2023. С. 148–160.
9. Струганець Л. В., Бобесюк О. І., Веремчук О. В. та ін. *Культура мови: від теорії до практики*. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2015. 216 с.
10. Занько О. В., Назаренко О. М. Формування української літературної мови. *Причорноморські філологічні студії*. Науковий журнал. Вип. 3. Одеса, 2023 С. 28–33.
11. Swales J. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
12. Hyland K. *English for Academic Purposes*. London: Routledge, 2006.

REFERENCES

1. Ponomariv, O. (2001). *Kultura slova: movnostylistychni porady* [Culture of speech: linguistic and stylistic advice]. 2-he vydannia stereotypne. Kyiv: Lybid, 240 s. [in Ukrainian].
2. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*. London: Longman. [In English].
3. Bhatia, V. K. (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman. [In English].
4. Bhatia, V. K. (2004). *World of Professional Discourse*. London: Routledge. [In English].
5. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Context*. Cambridge: Cambridge University Press. [In English].
6. Masenko, L. T. (2004). *Mova i suspilstvo. Postkolonialnyi vymir* [Language and Society. Postcolonial Dimension]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. 164 s. [in Ukrainian].
7. Shevchuk, S. V. (2011). *Ukrainske profesiine movlennia* [Ukrainian professional broadcasting]. Kyiv: Alerta, 248 s. [in Ukrainian].
8. Nazarenko, O. M., Kabantseva, N. V. (2023). *Movna kompetentsiia studentiv yak osnova kultury movy: osoblyvosti ta porushennia normy* [Students' language competence as the basis of language culture: features and violations of the norm] *Movni i kontseptualni kartyny svitu. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 74 (2)*. Kyiv, S. 148–160. [in Ukrainian].
9. Struhanets, L. V., Bobesiuk, O. I., Veremchuk, O. V. ta in. (2015). *Kultura movy: vid teorii do praktyky* [Language culture: from theory to practice]. Ternopil : Navchalna knyha -Bohdan, 216 s. [in Ukrainian].

10. Zanko, O. V., Nazarenko, O. M. (2023). Formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy [Formation of the Ukrainian literary language]. Prychornomorski filolohichni studii. Naukovyi zhurnal. Vyp. 3. Odesa, S. 28–33. [in Ukrainian].
11. Swales J. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. [In English].
12. Hyland K. English for Academic Purposes. London: Routledge, 2006. [In English].

Дата першого надходження статті до видання: 29.10.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.11.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025